

ЛЕКЦИЯ № 3

МОДЕЛИ НА КОМУНИКАЦИЯТА

1. Етимология и значение на термина “комуникация”.

Терминът “комуникация” е един от най-широко употребяваните термини в днешните хуманитарни и социални науки и се смята, че неговото значение е интуитивно ясно и не подлежи на тълкуване чрез научна дефиниция. Въпреки това непрекъснато се правят опити той да бъде дефиниран в рамките на някоя от хуманитарните и социалните науки.

Терминът “комуникация” по произход е латински. В този език съществителното *communicatio* означава ‘споделяне, съобщаване’, ‘разделяне’, ‘предаване’. В латински съществува и устойчиво словосъчетание *communicatio sermonis*, което означава ‘разговор’. Съществителното име *sermo*, от своя страна, означава ‘разговор, беседа, диалог’; ‘съдържание на беседата, изказването, у думата’; ‘езикова употреба’; ‘говор наречие, диалект’; ‘съчинение на прост (sic!) език’; ‘начин на изясняване’, ‘изложение’, ‘слух’, ‘мълва’. Същевременно съществителното *communicatio* е и термин от реториката, обозначаващ фигура, с която говорещият се обръща към слушателите си и като че ли ги кани да вземат участие в обсъждането на въпроса. Съществителното *communicatio* е производно от глагола *communico*, който означава ‘права общ’, ‘съединявам’; ‘споделям’, ‘съобщавам’, ‘беседвам’; ‘присъединявам’, ‘добавам’, ‘вносям’; ‘свързвам’, ‘съединявам’; ‘общувам’, ‘имам работа с някого (с нещо)’; ‘имам връзка с някого (с нещо)’.

В езиците, изпитали сериозно влияние от латински, *communication* изразява както определен тип действие, така и резултатът от този действие. С други думи *communication* може да се преведе както като ‘общуване’ така и като ‘съобщение’.

Същевременно в български многозначността на думата “комуникация” се губи. Особено нежелателен е този феномен, когато думата “комуникация” стане елемент от метаезика и започва да се употребява като определение. Ето защо по-прецизният начин за изразяване е да се употребяват термините “общуване” и “съобщение”.

Терминът “общуване” се употребява като синоним на термина “взаимодействие”. Взаимодействието се състои от взаимно обвързани действия на двама или повече души. От своя страна, “действие” е съзнателно и целенасочено правене на нещо от страна човека с цел положителна и/или отрицателна промяна на неговия микро- и макрокосмос.

Общуването чрез знакове може да бъде определено като вид взаимодействие, при което при определени условия и по определени правила се извършва двустранна размяна на послания (messages), изградени от значения, които на свой ред са създадени по определени правила от монети.

Френският семиотик Бернар Тусен (Bernard Toussaint) дава следната дефиниция на думата “комуникация” като елемент от метаезика: “Изграждане на кодирани отношения между говорещия и слушащия, при условие че слушащият може на свой ред да стане говорещ”.

По различно време различни учени са създавали свой модел на комуникацията. Преди да опиша някои от най-известните модели на комуникацията, нека разясня какво означава терминът “модел”. Терминът

“модел” е тясно свързан с научната метафора “черна кутия”. Когато един обект не може да бъде подложен пряко на научно изследване, се създава негов модел, който външно да го имитира, защото същината му е “черна кутия”, т.е. неизвестна е. На входа на реалния обект и на неговия модел се подава един и същи тип информация. Ако моделът обработи по един и същи начин с реалния обект информацията, и на изхода се получи сходен резултат, това означава, че моделът е вярно подражание на реалния обект и че хипотезата за неговото устройство престава да бъде “черна кутия”.

3. Метафора за комуникацията в културите на Standard Average European Languages (SAE).

В разпространявания чрез *Internet* списък от концептуални метафори, разработван въз основа на книгата на *G. Lakoff & M. Johnson* (1980), се сочи, че съществуват две концептуални метафори относно комуникацията [изобщо], изведени в съответствие и с концепцията на *M. Reddy* (1979):

КОМУНИКАЦИЯТА Е ЕЗИКОВА КОМУНИКАЦИЯ
(COMMUNICATION IS LINGUISTIC COMMUNICATION);

КОМУНИКАЦИЯТА Е РЕЧ (COMMUNICATION IS SPEECH)

Използвайки известния анализ на концептуалната метафора СПОРЪТ Е ВОЙНА, направен от *G. Lakoff & M. Johnson* (1980), бихме моли да опишем по следния начин традиционния възглед за комуникацията на носителя на език, принадлежащ към групата SAE:

Важното е да си даваме сметка за това, че ние не просто говорим за комуникацията изобщо в термините на езиковата комуникация. Много от нещата, които извършваме в комуникацията изобщо, частично се структурират от понятията “езикова комуникация” и “реч”¹.

Същевременно от “*conduit metaphor*” на *M. Reddy*, изразяваща се в следните три виждания - ‘Идеите (или значенията) са предмети’; ‘Езиковите изрази са вместилища’; ‘Комуникацията е изпращане’ - можем да изведем следната последователност: човек първо ражда (създава, съставя си) идея, след което търси нейния най-подходящ носител, за да я изпрати на някого друго.

С други думи, човек действа точно по същия начин, когато реши да изпрати по пощата нещо: в зависимост от обема, големината и важността на пратката, човек търси подходящия плик и подходящия начин (обикновена пратка, препоръчана пратка, препоръчана пратка с обратна разписка, бандерол, колет и т.н.), за да я изпрати до някого.

Ето защо, струва ми се, че най-подходящият превод на “*conduit metaphor*” би бил “пощенска метафора” и че валидният възглед за комуникацията изобщо е следният:

¹ Валидността и действието на тази метафора дава основание на някои автори (вж. Groupe µ, 1992, например) да говорят за “езиков империализъм” в културата и за “лингвистичен империализъм” в хуманитаристиката.

КОМУНИКАЦИЯТА Е ПОЩА

С други думи, при всеки комуникативен акт (а не само, когато изпращаме пощенска пратка на някого) ние действаме така, както действаме при написването на писмо: съставяме текста на писмото, който би трябвало да казва нещо на неговия получател; поставяме писмото в плик; залепваме му марка (валидизираме го в социалния контекст); пускаме го в пощенската кутия; получателят получава в пощенската си кутия пратката; отваря писмото; прочита написаното; разбира/не разбира написаното.

През етапа, в който пратката се движи от пощенската кутия, в която отправителят пуска писмото, до пощенската кутия, в която получателят получава писмото, и двамата участници в комуникацията нямат контрол върху пратката (този етап от изпращането/получаването на пратката можем да го отъждествим с прословутата “черна кутия” - метафората за обработката на информацията), но контрол има институцията, натоварена да осигурява предаването на пратките.

Нека видим сега как човек постъпва, когато на публично място и пред други хора иска да каже нещо на някого, като същевременно с това желае казаното да бъде разбрано само от този някого. Отправителят знае какво иска да каже (“написване на писмото”); търси най-подходящия за целите си начин да предаде това, което има да каже - използва друг словесен език; използва езика на глухонемите; използва жестове (“търсене на подходящата опаковка”); валидизира по някакъв начин правото си да изпрати казаното до неговия получател (в обратния случай той просто бива отстранен - “залепване на марката”: ако пратката не е таксувана или не е отбелязано по съответния начин, че е таксувана, тя просто не бива приета от пощата или бива върната на подателя) и т.н.

Валидността на пощенската метафора, в рамките на която действаме, когато общуваме, се потвърждава и от факта, че и до ден-днешен едни от най-важните белези, чрез които се измерва цивилизоваността на държавата, разглеждана като формална институция, е надеждността на нейната поща, железница и пътища² и че никоя държава, в която пощата, железницата и

---

² Не е случаен фактът, че в английската литература (особено в периода от края на XIX и началото на XX век) като постоянно повтарящ се детайл присъства мотивът за това в каква степен хората, живеещи на Острова, разчитат и се доверяват на железницата и на пощата си поради факта, че тя е добре смазан механизъм, който действа безотказно, и в каква степен ритъмът на техния живот е съобразен с ритъма на железницата и пощата, което - от друга страна - предизвиква и съответната ирония (“влакът от три и четвърт сутринта, който разнася млякото и спира на всяка гара и който пристига в Лондон в седем без четвърт”, в серия разкази на Удхауз, например). В този смисъл забележителен е експериментът на Отдела по комуникации на Европейската комисия да се направи карта на света, като контурите на страната се очертават не според размера на територията им, а според бързината на транспорта им: с най-голям контур (т.е. с най-бавен транспорт) се оказват Албания и България. Фактът е колкото любопитен, толкова и красноречив за значението, което и днес се отдава на този тип връзки между хората и за основополагащото им значение в европентричната култура. От тази гледна точка трагедията на “Титаник”, например, е трагедията на погрешно приложената метафора: всички, имащи някакво отношение към кораба, са възприели неговата надеждност през призмата за надеждността на английската железница и поща и затова наистина са вярвали, че той е непотопяем, още повече, след като е било “научно” доказано, че той е непотопяем; в случая

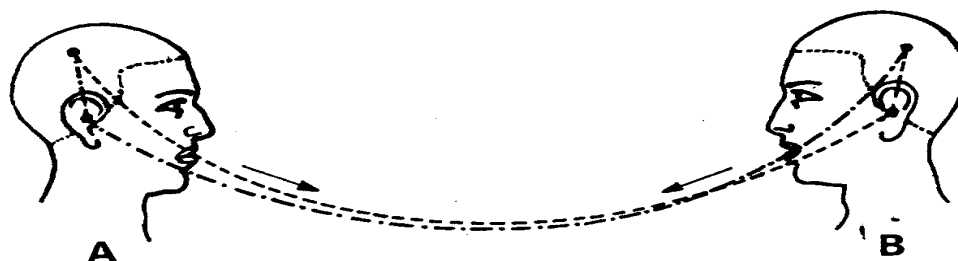
пътищата са държавна собственост, не възнамерява изцяло да ги предаде в частни ръце³.

Универсалността на пощенската метафора за комуникацията се потвърждава и от факта, че в следващото поколение от технически средства за подобряване и ускоряване на връзките между хората (компютрите) се създаде понятието “електронна поща”, като компютърният начин за предаване на информационни пратки чрез електронната поща създава на виртуално равнище добре познатата ни идея за добре организирана поща с всичките ѝ компоненти (пощенски кутии, пощенски администратор и т.н.). От друга страна, прибягването до услугите на електронната поща възобнови позабравената поради наличието на телефонната/телеграфната метафора за комуникацията идея за съставянето на писмен текст, който да бъде изпращан по комуникационните канали.

Бихме могли също така да изобразим нещата и по следния начин. Съществуват два независими един от други свята: на идеите (значенията) и на знаковите опаковки на идеите (значенията), които предполагат е съответния канал за връзка с останалите хора.

3. Модел на Фердинанд дьо Сосюр (Ferdinand de Saussure).

Фердинанд дьо Сосюр се смята за европейския основател на семиотиката (която той нарича “семиология”) и за баща на съвременната лингвистика. В своя “Курс по обща лингвистика” (1916 г.) той изобразява комуникацията по следния начин:

Словесно, той си представя нещата по следния начин:

За да намерим в съвкупността от явления на речевата дейност сферата, съответстваща на езика, трябва да разгледаме индивидуалния акт, който позволява да се възпроизведе кръговото движение на речта. Този акт предполага най-малко двама индивиди - задължителния минимум за

обаче Северният Атлант е изиграл ролята на “черната кутия”, където рационалният и интелектуалният контрол нямат никакво място.

³ Железницата и до ден-днешен се възприема като един от най-важните фактори, осигуряващи сигурността на държавата. Така например в държави, които можем да определим като “езотерични” (Русия, Китай и др.), разстоянието между двете релси е по-широко отколкото в стандартните екзотерични държави, което при военна интервенция затруднява навлизането на вражески влакови композиции в територията на съответната държава. Разбира се, конвенционалното обяснение на този факт изглежда по съвсем друг начин - разстоянието между железопътните релси в Русия е по-голямо, за да могат влаковите композиции да бъдат по-устойчиви при високи скорости.

осъществяване на общуване. И така нека са дадени двама души, А и В, които разговарят: [вж. картината]. Отправната точка на кръговото движение е в мозъка на единия от разговарящите, например А, където фактите на съзнанието, които ще наричаме “понятия”, са свързани с представите за езиковите знакове или с акустичните образи, служещи за тяхното изразяване. Да допуснем, че дадено понятие извиква в мозъка съответстващ акустичен образ - това е чисто **психическо** явление, последвано на свой ред от един **физиологически** процес: мозъкът на говорните органи съответстващ на образа импулс; после звуковите вълни се разпространяват от устата на А към ухото на В - един чисто **физически** процес. След това кръговото движение продължава у В в обратен ред: от ухото към мозъка - физиологично предаване на акустичния образ; в мозъка - психическа асоциация на този образ със съответстващото понятие. Ако В на свой ред заговори, този нов акт ще следва точно същия път като първия...

Езикът - според Ф. Дьо Сосюр - може да се локализира в този участък на кръговото движение [т.е. на комуникацията - допълн. мое - БЛГ], където слуховият образ се асоциира с понятието.

Моделът на Ф. Дьо Сосюр е бил непрекъснато подлаган на критики. Така например М. М. Бахтин в студията “Проблемът за речевите жанрове” отбелязва следното:

И до този момент в лингвистиката битуват такива фикции като “слушащ” и “разбиращ” (партньори на “говорец”), “единен речев поток” и др. Тези фикции дават напълно погрешна представа за сложния и за многостранно-активния процес на речевото общуване. В курсовете по обща лингвистика (даже и в толкова сериозни като курса на Дьо Сосюр) често се дават нагледно-схематични изображения на двамата партньори в речевото общуване - говорец и слушащ (възприемащ речта), дава се схема на активните речеви процеси у говорещия и съответстващите пасивни процеси на възприемане и разбиране на речта от страна на слушащия. Пресилено ще е да се каже, че тези схеми за неверни и че не съответстват на определен момент от действителността, но когато те се представят за изображение на реалното цялостно общуване, те се превръщат в научна фикция. Всъщност слушащият, възприемайки и разбирайки значението (езиково) на речта, едновременно с това заема по отношение на нея активна ответна позиция: съгласява се или не се съгласява с нея (напълно или частично), допълва я, прилага я, готви се за изпълнение и т.н.; и тази ответна позиция на слушащия се формира в продължение на целия процес на слушане и разбиране от... Всяко разбиране на живата реч, на живото изказване има активно-ответен характер... Пасивното разбиране на значението на слушаната реч е само абстрактен момент по отношение на реалното цялостно активно ответно разбиране, което се осъществява в последвалия реален високо изречен отговор.

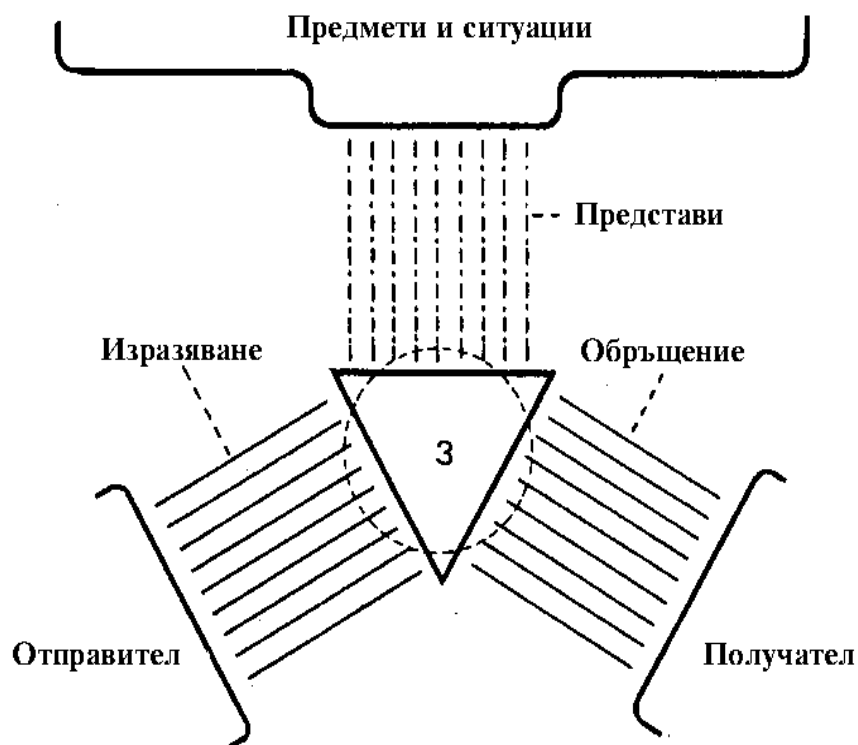
Оксфордският лингвист Рой Харис (Roy Harris) в книгата си “Четейки Сосюр: Критически коментар на “Курса по обща лингвистика”, в главата, посветена на Сосюровата теория на комуникацията отбелязва, че всяка една лингвистична доктрина предполага определена теория на комуникацията. Ако Сосюр е бил нарекъл кръговото движение на речта “устна комуникация”, то би заело своето логично място в извеждането на общите предпоставки за трактовка

на комуникацията като цяло, включваща и езика, и речта; при това в Курса не се отчитат съвременните на Сосюр данни от сродните науки, а се проявява ориентация към теорията за разбирането на Джон Лок и даже на Платон. За разлика от Джон Лок обаче, Сосюр нищо не казва във връзка с общия проблем за разбирането между хората. Моделът на кръговото движение на речта е неуспешен и с това, че той не отчита възможността ситуацията на общуване да се промени във времето и по същество представлява съединяване на двата праволинейни отрязъка, като не се отчита ефектът на обратната връзка, нито пък теорията за преобразуването на енергията. Груба грешка е също така привличането на модела на механичното предаване, за да се даде обяснение на това какво представлява понятието (концептът).

4. Модел на Карл Бюлер (Karl Bühler)

Карл Бюлер е австрийски психолог, който през 1934 г. публикува в Йена една от най-значителни теории за езика - "Теория на езика: Репрезентативната функция на езика" (Sprachtheorie. Die Darstellungsfunktion der Sprache).

Бюлер изобразява комуникацията по следния начин:

Моделът на Бюлер, за разлика от модела на Ф. Дьо Сосюр е триелементен: отправител, получател и конкретно езиково явление. Бюлер, аналогично на Дьо Сосюр, се пита къде лингвистиката може да даде своя принос в разработването на теорията на комуникацията. Полето, очертано от

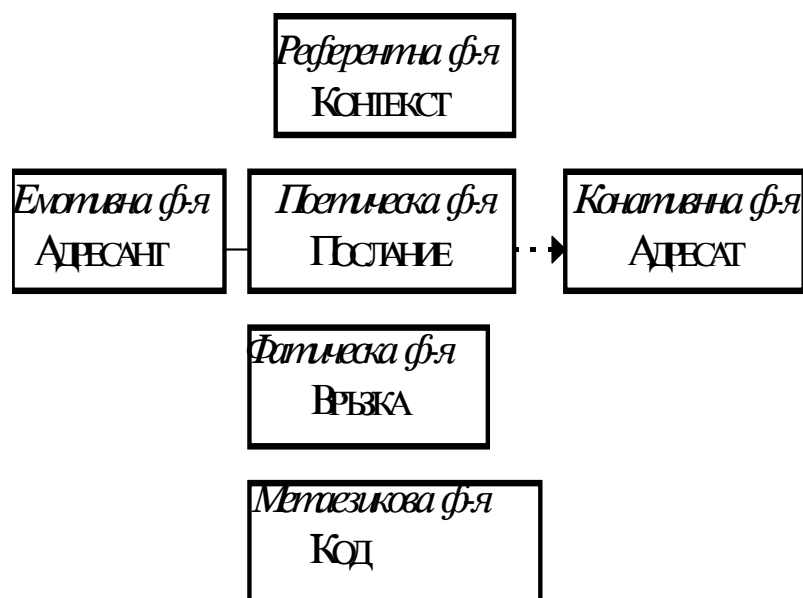
кръга, в който е изписана буквата “З” (“знак” или “конкретно езиково явление”), е обектът за изследване от страна лингвистиката. В комуникацията участват три променливи фактора (предметите и ситуациите, отправителят, получателят), като трите страни на триъгълника ги символизируют. Триъгълникът включва по-малко пространство в себе си, отколкото кръгът (принципът за “абстрактна релевантност”). От друга страна, триъгълникът излиза извън кръга, като по този начин показва, че чувствената даденост винаги се допълва от аперцепцията. Множеството линии символизируют семантичните функции на (сложния) езиков знак. Той е **символ** по силата на своята съответственост с предметите и ситуациите; той е **симптом** (белег, индекс) по силата на своята зависимост от отправителя, чието вътрешно състояние изразява, и **сигнал** по силата на своята насоченост към слушателя, чието външно поведение или вътрешно състояние управлява по същия начин, както и останалите комуникативни знакове.

Въз основа на това Бюлер извежда и **три основни функции** на човешкия език: **експресия**, **апелация (обръщение)** и **репрезентация**. Чрез езика човек е в състояние да се самоизрази. Чрез езика човек е в състояние да установи връзка и да се обърне към друг човек. Чрез езика човек може да говори за това, което е извън езика - за извънезиковата действителност.

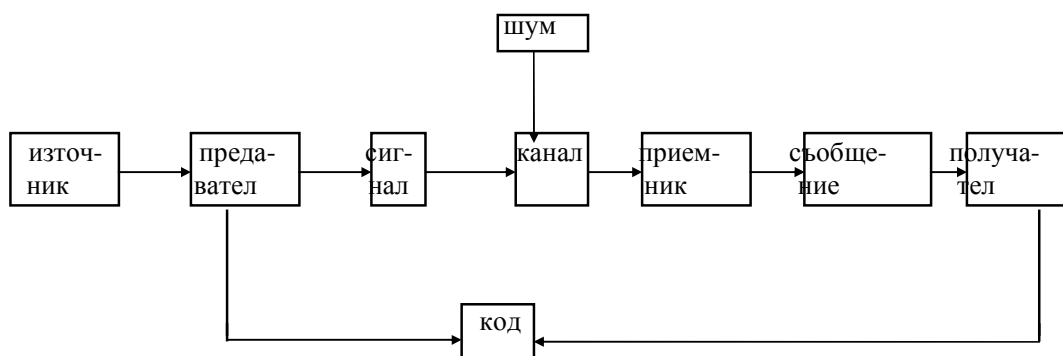
5. Модел на Роман Якобсон (Roman Jakobson).

Това е най-известният до ден-днешен лингвистичен модел на комуникацията. Най-пълно и най-подробно е описан в заключителното изложение на Роман Якобсон на една конференция по въпросите на стила, състояла се през 1958 г. в Индианския университет - “Заключителни думи: лингвистика и поетика” (Closing statements: Linguistics and Poetics). Това изложение по-късно е публикувано и има стойността на монография.

Роман Якобсон изобразява комуникацията по следния начин:

Роман-Якобсоновият модел на комуникацията, сочещ се като най-репрезентативния модел, създаден досега в областта на лингвистиката и семиотиката, е дълбоко повлиян както от идеите на Карл Бюлер за комуникацията, така и от формалния модел на комуникативен процес между две машини, създаден от Шенън и Уивър:

Както е известно, Клод Шенън е работил в телефонна компания и неговата задача е била да осигурява надеждността на телефонните връзки (откъдето произлиза впрочем и метафората “шум в комуникационния канал”). Така че, ако трябва да открием коя е концептуалната метафора за комуникацията, залегнала в моделите на Шенън и Уивър и на Р. Якобсон, бихме посочили следната:

КОМУНИКАЦИЯТА Е ТЕЛЕФОН (ТЕЛЕГРАФ)

Този извод добре се подкрепя и от факта, че Р. Якобсон (под влияние на схемата на Шенън и Уивър) в своя модел е предпочел да си служи с думата “*message*” (която по-скоро препраща към общуване чрез телефона/телеграфа⁴), а не с думата “*consignment*”⁵ (препращаща и в английски към общуване чрез пощата), която по-добре отговаря на нашата “пратка”.

Моделът на Роман Якобсон е шесткомпонентен. Новите три компонента (по отношение на Карл-Бюлеровия модел) са контекстът, връзката и кодът. Под влияние на Карл Бюлер Роман Якобсон открива нови три функции на езика, като същевременно преименува и трите функции на Бюлер: експресията става емотивна функция; обръщението става конативна функция; репрезентацията става референтна функция. Новоописаните функции на езика са: поетическа, фатическа и метазикова. Благодарение на поетическата функция на езика е възможно да съществува словесното изкуство. Благодарение на фатическата функция на езика е възможно да се осъществи и поддържа словесна връзка със събеседника. Фатичността в общуването е един от централните проблеми, който се разглежда в антропологичната лингвистика и лингвистичната прагматика. Благодарение на метазиковата функция ние можем да обясним на събеседника си какво сме искали да кажем, ако той не ни е разбрал, и да установим валидни за двама ни правила на общуване. Кодът в тази система за мислене на нещата означава ‘правила и ограничения, които осигуряват предаване на информация в общуването’.

6. Модел на Дел Хаймз (Dell Hymes)

Дел Хаймз е първият автентичен езиков антрополог, когото представяме в този обзор. За разлика от останалите автори той не е изобразил схематично идеята си за същността на комуникацията. Всъщност оригинална идея няма, защото той допълва модела на Якобсон със следните компоненти: тема и обстановка (сцена, ситуация). Това, което прави Дел Хаймз, всъщност се състои в това да конкретизира компонентите на контекста. По-късно Дел Хаймз изобразява своето виждане за комуникацията чрез думата SPEAKING (ГОВОРЕНЕ), разглеждана като вертикално буквено съкращение (акроним):

S - Setting (обстановка и сцена)

P - Participants (участници)

E - Ends (цели)

A - Act sequence (ход на действието, т.е. форма и съдържание на посланието)

⁴ Некоректността в използването на този вид лексика е голяма. Така например коректният превод на думата “*message*” на български е ‘послание’. Същевременно обаче “послание” не е елемент от активния речник на българина, тъй като думата му звучи помпозно, а някои я свързват и с посланията на св. ап. Павел до различните християнски Църкви. Същевременно в английски тези части от Новия завет се наричат “*Epistles*” или “*Letters*” и много днешни български богослови са на мнение, че тези части от Новия завет трябва и на български вече да се наричат “писма”, напр. *Първо Писмо на св. ап. Павел до Коринтяните* (а не “*Първо Послание на св. ап. Павла до Коринтяни*”). От друга страна, в съвременния литературен дискурс терминът “послание” се използва, за да означава онова, което Джон Сърл нарича “косвен речев акт”, срв. напр. със следния израз *Трябва ли в учебниците по литература да се съдържат и послания*, т.е. дали трябва освен експлицитно казаните неща да се казват и други неща, но по имплицитен начин.

⁵ Интересен детайл в случая е, че английският глагол *consign*, от който произлиза отглаголното съществително *consignment* е произведен от късно латинското *com-* + *signum* - ‘със знак’.

K - Key (ключ, т.е. начин за предаване на посланието)

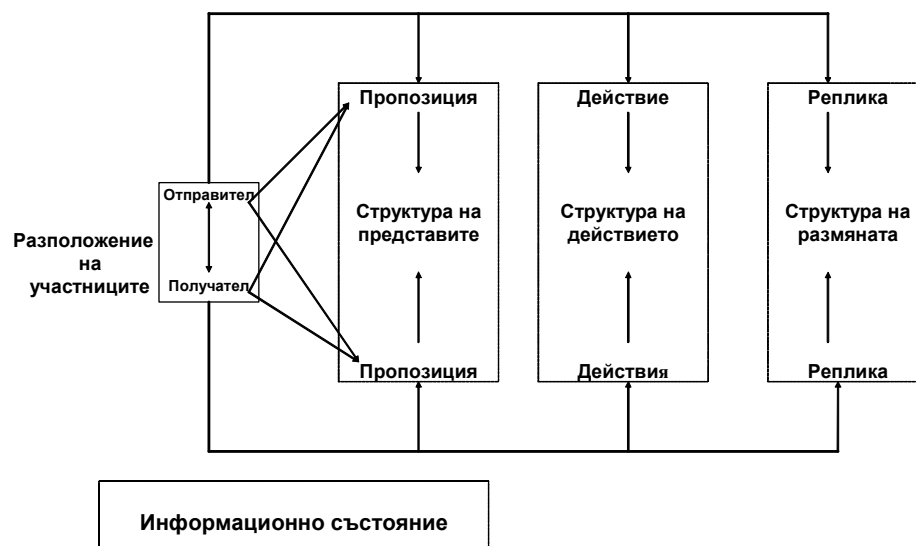
I - Instrumentalities (инструментариум, т.е. канали за предаване на посланието и форма на речта: устна, писмена, диалект, стандартен език и т.н.)

N - Norms (норми на речта)

G - Genres (жанрове на речта)

7. Модел на Дебора Шифрин (Deborah Schiffrin).

Дебора Шифрин е американска езикова антроположка, която се занимава и с межкултурна прагматика. През 1987 г. в книгата си “Дискурсни маркери” (Discourse Markers) тя изобразява своя възглед за същността на комуникацията по следния начин:

В модела се посочват пет области на комуникацията, като се слага знак за равенство между “комуникация” и “дискурс”. Структурата на действията и структурата на размяната се възприемат като неезикови (въпреки че те се осъществяват чрез използване на езика) и се определят като предмет на прагматиката. Елементи на структурата на размяната са репликите (turns - понятие, разработено в лингвистичната антропология), а елементи на структурата на действието са речевите актове. И в двете структури елементи са обвързани чрез последователност във времето. Структурата на представите се разглежда като езикови сами по себе си и семантически. Елементи на тази структура са пропозициите. Пропозицията е единица чисто съдържание, което е възможно да бъде употребено по отношение на определена действителност. Разположението на участниците се разглежда като съвкупност от отношенията между говорещия и слушащия, а така също между събеседниците и това, което се говори (събеседниците могат да оценяват или да не оценяват казаното; да показват привързаност към представите или отдалеченост от тях; да пропускат реплики или да се борят за правото си да ги поставят). Информационното състояние характеризира когнитивната (познавателната) страна на комуникацията - знанията и метазнанията на участниците в нея.

8. Недостатъци на представените модели на комуникацията.

Основен недостатък е тяхната линейност, което добре личи от начините, по които метафоризираме комуникационния процес, и фактът, че не се отчитат останалите знакови системи, участващи в комуникацията.

В своята дисертация “Норма и масмедии” (1992 г.) обосновах съществуването на седем основни за човешката култура семиотични системи примитиви, които са инвариантни по отношение на конкретните семиотични системи, активирани в общуването: зрителна, слухова, мирисна, допирна, вкусова, устноезикова и писменоезикова. Очевидно е, че първите пет семиотични системи примитиви съществуват въз основа на факта, че - както отбелязва Роман Якобсон -

В човешкото общество всичките пет органа на чувствата изпълняват семиотични функции

- т.е. могат да бъдат използвани за предаване/приемане на информация. Очевидно е също така, че устноезиковата и писменоезиковата знакова система, въпреки че не разполагат със свой специален външен орган на чувствата⁶, също така стават възможни за приложение благодарение на слуха и зрението. След като устноезиковата и писменоезиковата знакова система са в състояние да се задействат чрез тези комуникационни канали, словесната комуникация придобива очертанията на дигитална комуникация, а несловесната - на аналогова комуникация (Watzlawick - Beavin - Jackson, 1967). Същността на комуникацията е да се конструира в определен момент, на определено място от конкретни хора целенасочена (телеологична) дигитално-аналогова система за предаване на послания, използваща всички възможни конкретни знакови системи, основаващи се на седемте виртуални знакови системи, за да се постигне положителен резултат в общуването. Избират се както словесни, така и несловесни знаконосители, които трябва взаимно да се допълват, а не взаимно да се изключват (освен ако целта ни не е словесното послание да бъде разбрано по точно обратния начин). Основните фактори, които трябва да се отчитат при създаването на тази целенасочена дигитално-аналогова система, са знанията, емоционалното състояние и социалният статус на общуващите.

ЦИТИРАНА ЛИТЕРАТУРА:

- Бахтин, М.М (1986). *Естетика словесного творчества*. Москва, “Искусство”.
- Добрев, Д. и Добрева Е. (1988). *Теорията за знака*. “Наука и изкуство”: София.
- Касабов, Ив. (1990). *Семантичен речник-минимум*. Университетско издателство “Св. Климент Охридски”: София (“Библиотека “Дебюти”).
- Bühler, K. (1934[1993]) *Sprachtheorie (Die Darstellungsfunktion der Sprache)*. Stuttgart: Gustav Fischer Verlag [Руски превод, издаден от ИГ “Прогрес”, “Универс”, Москва].
- Harris, R. (1987). *Reading Saussure: A Critical Comments on the Cours de linguistique générale*, London, Duckworth - XVI.
- Hymes, Dell H. (1968). The Ethnography of Speaking. In “Readings in the Sociology of Language”, J. A. Fishman (ed.), The Hague - Paris.
- Hymes, Dell H. (1972). Models of the Interaction of Language and Social Life. In “Directions in Sociolinguistics: The Ethnography of Communication”, J.J. Gumpertz & Dell H. Hymes (eds.), New York, Holt Rinehart, and Winston Inc.
- Jakobson, R. (1960[1963]). ‘Closing Statements: Linguistics and Poetics’, in Sebeok, T. A. (ed.) (1960) [Jakobson R. *Essais de linguistique générale*. Editions de Minuit, pp.209-248.

⁶ Тук оставаме настрана факта, че в двете мозъчни полукълба на *Homo Sapiens* се обособяват центрове на речта и на образите.

- Lakoff, G., Johnson, M. (1980). *Metaphors We Live By*. Chicago: University of Chicago Press.
- Reddy, M. (1979). 'The Conduit Metaphor'. In A. Ortony (ed.), *Metaphor and Thought*. Cambridge, Eng.: At the University Press.
- Saussure, F. de (1972 [1916]). *Cours de linguistique générale*. Payot, Paris.
- Sebeok, T. A. (ed.) (1960) *Style in Language*. The MIT Press: New York etc.
- Schiffrin, D. (1987). *Discourse Markers*. Cambridge University Press (Studies in interactional sociolinguistics; Vol. 5).
- Watzlawick, P., Beavin, J.H., & Jackson, D.D. (1967). *Pragmatics of Human Communications. A study of interactional patterns, pathologies, and paradoxes*. New York: W. W. Norton.
- Whorf, B. L. (1969[1956]). *Language, Thought and Reality*. Ed. John B. Carroll, Cambridge, Mass.: MIT Press.